

¹² Там само. – Спр. 11. – Арк. 144-145.

¹³ Там само. – Спр. 8. – Арк. 125.

¹⁴ Там само. – Арк. 127.

¹⁵ Там само. – Арк. 126.

¹⁶ Там само. – Арк. 138.

SUMMARY

Tatyana Onipko

The fate of Samsonivska Church of Poltava in the 20th century

The article tells about the history of closing Sampson Church of Poltava by Soviet power, located in the national park «Poltava battle field» and turning it into an economic storage. It was emphasized that this church building is an architectural monument that should be preserved by the current government. Keywords: Poltava battle, Sampson church, church closing, architectural monument, restoration.

Роман БОЙКО

Проблеми взаємодії УГКЦ із православ'ям у кінці 1980-х – 1990-х рр.

Окреслено основні аспекти взаємодії УГКЦ з православними церквами в Галичині наприкінці 1980-х – у 1990-х рр.

Ключові слова: Українська Греко-Католицька церква, Українська православна церква, Українська православна церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква.

Актуальність теми. Розвиток трансформаційних процесів в Україні в кінці 1980-х–1990-х рр. ознаменувався переходом від державного атеїзму до утвердження принципів свободи совісті, релігії. У релігійному житті держави характерним було втручання держави у справи релігійних громад. Не винятком було і православ'я: у 1990-х рр. воно опинилося в епіцентрі протиборства основних політичних сил і не залишалося осторонь взаємодії з політикою. Вивчення історії державно-церковних стосунків у кінці 1980-х–1990-х рр. на прикладі взаємовідносин Української Греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) та православ'я сприятиме відшукуванню шляхів подолання міжконфесійних суперечок. До того ж досягнення духовної згоди у суспільстві є основою розв'язання економічних, соціальних та духовних проблем.

Історія вивчення. Питання взаємовідносин між УГКЦ та православ'ям у вказаний період розглядається практично кожним дослід-

ником, який вивчає питання розвалу СРСР та пострадянського суспільства. Зокрема, це В.Пашенко¹, Я.Стоцький², Б.Бордо³, В.Бондаренко⁴, А.Колодний⁵, В.Єленський⁶ та ін. Проте в цих дослідженнях мало уваги приділяється встановленню динаміки протистояння між греко-католиками та православними, не досліджуються характерні риси протистояння між греко-католиками та кожної православної конфесії.

Метою статті є встановлення особливостей взаємодії УГКЦ та православних церков, що діяли на території Галичини у кінці 1980-х – у 1990-х рр.

Виклад основного матеріалу. Для осмислення значимості греко-католицько-православного конфлікту важливим є передусім з'ясування його суб'єктів. Конфлікт цей не є одновимірним, оскільки по-різному сприймається не лише в Києві, Москві, Римі, а й у різних регіонах України. Головною серед «суб'єктів цього протистояння» є, безумовно, УПЦ. Остання перебуває в євхаристійній причетності до Московського патріархату. УПЦ не визнає Української Греко-Католицької церкви (далі – УГКЦ); термін «греко-католицький» часто ототожнюється з «прозелітизмом» чи навіть «фашизмом». УПЦ КП та УАПЦ є українськими національними церквами, офіційно не визнаються як канонічні і перебувають поза євхаристійним спілкуванням стосовно Константинопольського та Московського патріархату. З католицького боку найчисленнішою є УГКЦ, є національною церквою та перебуває у співпричетності до Апостольської столиці. Початки ж негативних проявів у взаєминах між УГКЦ та православ'ям слід шукати з кінця 1980-х рр. – часу національного пробудження та легалізації УГКЦ.

Національне пробудження стало знаковою подією національно-культурного та релігійного життя в Україні кінця 1980-х рр. Воно стало поштовхом до суттєвих змін у суспільстві, передусім у духовній сфері. Одним із виявом національно-релігійного відродження стала легалізація УГКЦ у кінці 1989 р. Ця грандіозна подія у церковному житті спричинила низку проблем у відносинах між релігійними конфесіями. Напруженість у стосунках між церквами також була пов'язана з деякою нормалізацією релігійного життя, державно-церковних та міжконфесійних відносин.

До гасел легалізації УГКЦ долучилися різномірні політичні та громадські сили. Усі вони по-різному визначали місце УГКЦ у суспільстві. Без огляду на це, найконсервативнішу позицію з цього

питання займала влада – як республіканська, так і місцева. Така ж позиція щодо УГКЦ була у Московського патріархату. Через взаємну непоступливість християнських конфесій назрівав глибокий міжконфесійний конфлікт. Тому для його вирішення спрямовували свої зусилля партійні чиновники, окремі священнослужителі та представники місцевої влади. Багато її представників не могли змінити компартійне мислення. Цим влада визнала неминучість легалізації УГКЦ та показала свою готовність до міжконфесійного діалогу.

Без сумніву, процес легалізації УГКЦ стосувався інших християнських конфесій. Проте найбільше він зачіпав інтереси РПЦ. Ця церква фактично поглинула УГКЦ на Львівському псевдособорі 1946 р., а тому у період її легалізації стосунки між греко-католиками та православ'ям стали особливо напруженими. Слушним є висловлювання А.Колодного про те, що «уніатське питання має для Московської патріархії очевидний політичний і навіть геополітичний вимір. Жорстка позиція РПЦ у цьому питанні не допустити відділення України від Росії, відкинути самосвідомість українців-католиків до тих історичних кордонів, де вони усвідомлювали себе русинами»⁷.

Складається враження, що РПЦ у кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. робила все для ескалації міжцерковного конфлікту. До такого висновку нас підводять дані релігієзнавця С. Боруцького, який зазначав, що для «протидії уніатам» лише на Львівщині було зареєстровано 751 громаду РПЦ⁸. Не зважаючи на активні темпи передачі пустуючих храмів для РПЦ, у січні 1990 р. греко-католицькими стали близько 370 храмів⁹. Це викликало значне невдоволення та спротив з боку віруючих РПЦ. В результаті позиції влади (В.Щербицький до закінчення свого правління виявляв виражено негативну думку щодо «греко-католицького питання»¹⁰), а також відсутності у громад єдності щодо конфесійної приналежності¹¹ навіть при значному бажанні греко-католиків реєструвати свої громади виникали непорозуміння.

20 грудня 1989 р. через значну напруженість у православно-греко-католицьких стосунках патріарх Московський і всієї Русі Пимен надіслав телеграму на ім'я Голови Президії Верховної Ради СРСР, в якій звернув увагу на події, що відбувалися в Галичині¹². Він закликав Горбачова захищати православних вірних в західних областях України¹³. Водночас у багатьох містах і селах Галичини продовжувалася швидка реєстрація православних громад, щоб перешкодити реєстрації греко-католицьких громад.

У зв'язку із легалізацією УГКЦ офіційне православ'я почало трактувати процес переходу церков, що належали російському православ'ю до УГКЦ як «розгром православних єпархій РПЦ в Західній Україні». Це налаштовувало віруючих на конфлікт, позаяк значна частина віруючих не могли визнати «свою» РПЦ, особливо враховуючи той факт, що у 1946 р. вона була насильно нав'язана на теренах західних областей України.

Під час зустрічі з Папою Римський Іваном Павлом II 25 серпня 1989 р. у Ватикані патріарх Пимен через своїх посланців запропонував йому наступний розв'язок греко-католицького питання: вірні, які наполягали на єдності з Римом, мали б прилучитися до Римо-Католицької Церкви, а ті, для яких важливішим був східний обряд – залишитися в РПЦ¹⁴. Папа Римський не приймав цього рішення, наполягаючи на легальному статусі УГКЦ.

Проте позиція греко-католиків, на наш погляд, також не сприяла міжконфесійному діалогу. В умовах перших кроків до налагодження міжцерковного діалогу видається дещо радикальною позиція місцеблюстителя Глави УГКЦ в Україні архієпископа В. Стернюка, який твердив, що першим кроком у примиренні між двома Церквами мав би бути акт покаяння з боку проводу Московського патріархату. Він, негативно характеризуючи роль РПЦ в релігійному житті Галичини й Закарпаття, підкреслював її основну провину – співпрацю з радянською владою у знищенні й переслідуванні греко-католиків, а також наголошував на незаконності володіння колишніми храмами УГКЦ¹⁵.

Часто представники РПЦ звинувачували греко-католиків у насильстві, свавіллі і навіть показували їх як групу екстремістів. Цим часто грішили представники вищого православного духовенства¹⁶. Багато в чому це було пов'язане з тим, що упродовж 1970 – 1980-х рр. в західних областях України почали служити священники, які свого часу навчалися у російських православних семінаріях. Чимало з них повністю підлаштовувалися під московську традицію. Тому греко-католицизм вони сприймали як православ'я, змішане з «уніатськими залишками»¹⁷.

Для активнішого вирішення спірних питань між православними та греко-католиками у 1990 р. у Львівській обл. була створена комісія з обласних депутатів та представників громадських організацій з метою розподілу культових споруд між релігійними громадами та зняття напруги серед віруючих. У травні 1990 р. у цій

же області на підставі рішення обласної Ради народних депутатів «Про релігійні конфесії на Львівщині» юридично врегульовувалося становище релігійних громад. Зазначалося, що кожна релігійна конфесія, діяльність якої не суперечить міжнародним нормам, має право на реєстрацію. У вересні 1990 р. була утворена Міжконфесійна комісія, що вирішувала спірні питання у відносинах між церквами. Не зважаючи на це, упродовж 1990 – 1991 рр. лише на території Львівської обл. було зафіксовано 800 осередків міжконфесійних конфліктів¹⁸. Це свідчить про глибоке коріння міжконфесійних конфліктів у Галичині. Без сумніву, що подібна ситуація траплялася і в інших областях, де була поширена УГКЦ.

У західних областях РПЦ сприймалася як пособник недавніх окупантів¹⁹. Тобто православні віруючі зовсім не ототожнювали себе із Московською патріархією. Сама Московська патріархія не сприяє до прихильності, адже з її подання представників українського автокефального православ'я, ієрархів, віруючих називають «розкольниками», «сектантами», «уніатами».

Ставлення населення до РПЦ не змінилося після надання на Архієрейському соборі 30 – 31 січня 1990 р. Українському екзархату назви «Українська православна церква» та обрання нового предстоятеля РПЦ Алексія. По суті ці події нічого не змінили у розстановці сил, адже УПЦ канонічно та ідеологічно повністю залежала від РПЦ і, зрештою, нічим від неї не відрізнялася. Вона не хотіла поступатися своїми парафіями у західних областях, бо це означало б зменшення престижу, впливу (в тому числі і політичного) та фінансових надходжень.

Початок 1990-х рр. ознаменувався боротьбою між православними та греко-католицькими громадами. Наприклад, в 1990 р. у Галичині в боротьбу за культові споруди між греко-католиками та православними було втягнуто православні громади у 297 населених пунктах²⁰.

Завдяки активним діям прибічників УГКЦ упродовж 1992 – 1993 рр. в Галичині більшість колишніх недіючих храмів стали греко-католицькими. Окремі представники влади намагалися розіграти «міжконфесійну карту», ділячи людей за конфесійною ознакою. При цьому на слова «католик» і «православний» намагалися навішати всі негативи: «католик» – походить від слова «кат», це поляк; «православний» – це схизматик, москаль і «кагебіст»²¹.

Ескалації суперечок між православними та греко-католиками сприяли, на наш погляд, суперечки навколо наявності латинських догматів у канонах та вченні УГКЦ. Такі суперечки особливо були помітними у 1990-х рр. На сьогодні УПЦ КП зазначає, що дотримується догматів православної віри та відкидає ті латинські догматичні нововведення, які привели до Великої схизми 1054 р.²² Представники УГКЦ вважали, що цим вище православне духовенство побачило нову унію, яку вони назвали як «західний полон православ'я»²³.

Слід зазначити про випадки конфліктних ситуацій між греко-католиками та православними. Так, 13 грудня 1989 р. греко-католики не допустили архієпископа Іринія здійснювати богослужіння і захопили Андріївський храм м. Львова. У результаті захоплення православного храму в Золочівському районі помер священник В. Бочало. 27 січня 1990 р. в Бориславі греко-католики захопили православний храм; православні оточили греко-католиків, що зачинилися у храмі і погрожували їм розправою, якщо не покинуть храм. Конфліктний випадок стався 22 січня 1990 р. у с. Топорів Бузького р-ну Львівської обл., де «... в храмі св. Юра за сприяння місцевої влади жорстоко діяли греко-католики, що самовільно своїм замком зачинили храм, знущалися над священником В. Притискачем, обізвуючи його нецензурними словами. Були випадки, коли з рук священника ці люди виривали хрест і Євангеліє, всіляко погрожуючи йому, якщо він не перейде в унію²⁴. Слід зауважити і той факт, що навіть у 1990 р. у партійних документах мали місце перебільшення чиновниками від релігії «важливості» своєї роботи. Тому будь-яка міжконфесійна суперечка початку 1990-х рр. виглядає в офіційних документах перебільшено і ледве не вульгарно.

Були випадки позитивного ставлення до греко-католиків зі сторони місцевого керівництва. Так, благочинний Миколаївського р-ну протоієрей І.Салабай 22 січня 1990 р. повідомляв, що «...всі біди почалися з того мітингу, коли виступив перший секретар Р. Ковалевський та юрист Волощак, котрий категорично висловився проти православних, у захист греко-католиків. Зауважимо, що дещо раніше, 13 січня, у селі з'явився лозунг: «Ганьба РПЦ, це ворог українського народу, всі піднімайтеся за греко-католицьку віру, а автокефалія – це зрада...»²⁵.

Подібні випадки траплялися і в інших областях, де була поширена УГКЦ. Так, у с. Переволока Бучанського р-ну у листопаді 1989 р. з релігійних мотивів греко-католиком був убитий православний прихожанин В. Мокрицький. В Івано-Франківську 20 грудня 1989 р. під час служби у православному Воскресенському соборі група греко-католиків увірвалася усередину храму, вигнала (так у тексті. – Авт.) православних віруючих та силою захопила собор. Більш ніж через місяць – 28 січня 1990 р. обласний виконком прийняв рішення про незаконність передачі храму греко-католикам (очевидно, через те, що на його ремонт до тисячоліття Хрещення Русі єпархіальне управління витратило 300 тисяч крб.). Проти передачі цього храму греко-католикам православні виступали особливо активно. Ходили чутки про те, що православні гуцули готувалися спуститися з гір із мисливською зброєю та визволити православний Воскресенський собор в Івано-Франківську від греко-католиків²⁶. Сухі партійні документи свідчать навіть про те, що у кінці січня 1989 р. до будинку М.Новосада, клірика Воскресенського собору м. Івано-Франківська увірвались (так у тексті. – Авт.) три греко-католицьких священики та «довели його до інфаркту». А у кінці 1989 р. два греко-католики у нічний час увірвались до настоятеля Гошівського монастиря ігумена Серафима і нанесли йому ножами дві рани в ділянці живота і серця як попередження, щоб він «здав» греко-католикам монастир. 2 лютого 1990 р. архімандрит Серафим повідомляв, що греко-католики «розгромили келії Гошівського монастиря, зірвали двері храму. У селах навколо нього почалися підпали будинків православних²⁷.

Поруч із РПЦ та УПЦ, у регіоні поширення УГКЦ діяла УАПЦ. Б.Боцюрків слушно зауважував, що змагання за національну самостійність надає особливого сенсу незалежній церкві²⁸. Значна частина вищого духовенства УАПЦ вбачали в греко-католицизмі «зраду національних інтересів України» та «української ідеї», а тому, на їх думку, відродження греко-католицизму спричинить великі проблеми в Україні та зокрема в Галичині.

Не слід, на наш погляд, вважати, що з легалізацією УГКЦ зменшувалася кількість православних общин у Галичині. Не зважаючи на перехід сотень парафій до УГКЦ, кількість православних общин зростала. Багато в чому це було пов'язане з падінням радянської влади.

Надалі суб'єктами міжконфесійних суперечок стали УГКЦ та УАПЦ і УПЦ (КП). При цьому частка громад УПЦ мала тенденцію до зменшення. Так, у кінці 1990-х рр. в Івано-Франківській єпархії УПЦ налічувалося лише 22 парафії. Причому лише у трьох з них та в невеликому монастирі ім'я патріарха Московського відкрито проголошувалося під час богослужіння. У більшості парафій навіть правлячий архієрей відкрито не згадував Московського патріарха²⁹.

Опитування 1100 віруючих із усіх регіонів країни, що проводився Інститутами філософії та політології НАН України, показував, що понад 23 відсотки респондентів оцінювали міжконфесійні відносини в регіоні як «швидше ненормальні, ніж нормальні», а 15 відсотків вважали їх «просто» ненормальними». Притім серед греко-католиків та прихильників УПЦ КП питома вага відповідей, що вказувала на ненормальність цих відносин, складала відповідно 32,6 відсотка та 57,4 відсотка³⁰. Позитивно, що керівництво УГКЦ заявляло про свою готовність до підтримки ділових стосунків та діалогу зі всіма юрисдикціями³¹.

Середина 1990-х рр. показала деяке зменшення кількості населених пунктів, де мали місце конфлікти між греко-католиками та православними. У 1996 р. голова Державного комітету у справах релігій А. Коваль зазначав, що протистоянням охоплено близько 300 населених пунктів. Суперечки часом супроводжувалися сутичками, іноді побоями³².

Показовим у протистоянні між православ'ям та греко-католицизмом у 1990-х рр. є відзначення 400-річного ювілею Берестейської унії. Реакція на цю подію в основному зводилася до звинувачень у «прозелітизмі» з боку католицьких церковних інституцій³³. У 1997 р. і на початку 1998 р. у Львівській обл. для ліквідації конфліктів на релігійному ґрунті 55 разів використовувалися сили міліції³⁴. У 158 населених пунктів спостерігалось відкрите протистояння між церковними общинами. Зауважимо, що у більшості населених пунктів православні – переважно віруючі УПЦКП³⁵. У 1998 р. спостерігалось 127 випадків порушення законодавства про свободу совісті, у 1999 р. – 109 випадків³⁶.

1990-ті роки не переконали церковні еліти у необхідності вироблення певних безконфліктних форм міжцерковного спілкування. Показовою у цьому плані є ситуація, що склалася на тлі візиту в Україну Папи Римського Івана Павла II. У листі Папі Римському на початку 2001 р. митрополит Київський і всієї України

Володимир (Сабодан) зазначив, що його пропозиція відкласти візит в нашу державу мотивується небажанням закріпити «існуючий стан речей, що є вкрай несприятливим для нашої (УПЦ. – Авт.) церкви»³⁷. Вирішення міжцерковного діалогу також гальмується фундаментальним документом РПЦ – «Основи соціальної концепції Російської православної церкви». Тут територія України розглядається як «канонічні володіння» РПЦ³⁸.

У вирішенні конфліктних ситуацій є підписання у липні 1997 р. Меморандуму християнських конфесій. У ньому зазначалося, що усвідомлюючи складність церковно-релігійної ситуації в Україні, представники християнських конфесій проголошують своє рішення не допускати використання силових дій у вирішенні та врегулюванні міжконфесійних проблем, особливо таких, що стосувалися церковного майна; вирішувати всі спірні питання шляхом переговорів на основі взаємоповаги та терпимості; не звертатися до влади з метою здійснення тиску на іншу релігійну громаду чи церкву. В документі підкреслювалося, що є неприпустимими насильницькі захоплення храмів, напади на священнослужителів і вірних інших конфесій³⁹.

Ситуація з вирішенням міжконфесійного протистояння ускладнюється відсутністю визначеного погляду на проблему єдності українського православ'я. УПЦ розглядає лише РПЦ як Материнську церкву, а себе репрезентує як єдине канонічне православне церковне утворення в Україні. УПЦ КП та УАПЦ вважають, що цей процес має відбуватися через об'єднання наявних в Україні православних церков, самопроголошенням своєї Помісності, що її має визнати Константинопольський патріархат. Проте останній займає надто непослідовну позицію щодо українського православ'я: наприклад, його заяви про визнання канонічними церков Московської юрисдикції не вносять ясності щодо бачення ним Помісної Української православної церкви.

Також невизначеною є позиція самої УГКЦ. В Україні середини та другої половини 1990-х рр. практично не спостерігалось жодної серйозної акції єпископату та кліру УГКЦ, спрямованої на подолання міжцерковного протистояння. На одній із прес-конференцій у кінці 1996 р. єпископ-помічник голови УГКЦ Л. Гузар визнав, що його церква не мала програми врегулювання проблем, що існують у відносинах із православ'ям. Він підкреслював, що греко-католики повинні «зі свого боку зробити все, щоб переконати православних,

що ми не є їх ворогами...». Він визначав відносини із православними як «погані» і визнав, що «між нами немає справжньої любові»⁴⁰.

Висновки. Упродовж 1990-х рр. державні і релігійні діячі розуміли загрозу, що містили у собі конфлікти між УГКЦ та православ'ям. Усвідомлюючи її, вони докладали певних зусиль для стабілізації ситуації в релігійному житті України з надією в майбутньому ліквідувати ці конфлікти взагалі. Позитивним у цьому плані є прийняття законодавства, що врегульовує засади свободи віросповідань в Україні та документів, що стосуються міжконфесійної згоди. Проте ситуацію з досягненням міжконфесійної згоди у кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. ускладнювали взаємна непоступливість сторін, позиція російського православ'я, консервативна політика представників влади. Для унеможливлення розвитку подібних конфліктів важливим є розвиток громадянського суспільства в Україні, розширення співпраці та діалог з усіма конфесіями та церковними лідерами, вдосконалення концепції державної політики щодо церкви та релігійних організацій, консолідація суспільства з націленням його потуг на реалізацію національних інтересів та використанням духовно-інтелектуального потенціалу.

¹ Пащенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. Пащенко. – Полтава, 2002. – 616 с.

² Стоцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1998 рр.) / Я. Стоцький. – Тернопіль, 1999. – 120 с.

³ Bourdeaux V. Gorbachev, Glasnosts and the Gospel / V. Bourdeaux. – London-Sydney-Auckland : Hodder and Stoughton, 1990. – 226 с.

⁴ Бондаренко В. Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання / В. Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – №3.

⁵ Колодний А. Україна в її релігійних виявах. Монографія. – Львів: СПОЛОМ, 2005. – 336 с.

⁶ Еленский В. Православно-греко-католический конфликт в Украине: последняя фаза [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/authors/elensky/?library=965>; Єленський В.Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформацій центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні / В.Є. Єленський. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2001. – 419 с.

⁷ Колодний А. Україна в її релігійних виявах... – С. 38.

⁸ Боруцький С.Т. Держава. Церква. Людина. Державно-церковні та міжконфесійні відносини у дзеркалі сучасності 1992 – 2002 / С. Боруцький. – Львів : Афіша, 2003. – С. 23

⁹ Кочан І. Н. Український католицизм в екуменічній перспективі / Н. І. Кочан / / Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень

- Українсько-Американського Бюро захисту прав людини. Випуск 15. [Електронний документ]. – Режим доступу: http://library.khpg.org/files/docs/Prava_Lud15.pdf.
- ¹⁰ Бондаренко В. Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання / В. Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – №3. – С. 2.
- ¹¹ Там само.
- ¹² Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики в Україні XXI століття: Монографія. – К.: Знання України, 2005. – С. 108.
- ¹³ Українська Греко-Католицька церква. Історія (кінець 80-х років ХХ століття – до наших днів) [Електронний документ]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/45455.
- ¹⁴ Bociurkiw B. Ukrainski Kościół katolicki w ZSSR za Gorbaczowa / B. Bociurkiw // Więź. – 1991. – №11-12. – С. 163.
- ¹⁵ Дмитрух С. Життя як подвиг для Христа: curriculum vitae монаха редemptориста місцеблужителя і правлячого архієрея Києво-Галицької митрополії Володимира Стерника / С. Дмитрух. – Львів : Свічадо, 2007. – С. 123 – 124.
- ¹⁶ Бублик Т. Відродження УГКЦ (1988 – 1991): проблематика міжконфесійних протистоянь / Т. Бублик // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 30. – С. 206 – 212.
- ¹⁷ Бендик М. Цит. праця.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Митрохин Н. Русская православная церковь и греко-католики на Западной Украине / Н. Митрохин [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/2002/7/russkaya-pravoslavnaya-cerkov-i-greko-katoliki-na-zapadnoy-ukraine>
- ²⁰ Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини... – С. 109.
- ²¹ Бендик М. Цит. праця.
- ²² В УПЦ КП пояснили, чому при наявності хороших стосунків з УГКЦ не може бути ехаристійного єднання цих двох церков [Електронний документ]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/interchurch_relations/42244/.
- ²³ Бендик М. Цит. праця.
- ²⁴ Юрьева О. Проблема прозелитизма в России конца ХХ века / О. Юрьева [Електронний документ]. – Режим доступу: http://risu.org.ua/ua/library/historic_archive/33598/.
- ²⁵ Там же.
- ²⁶ Там же.
- ²⁷ Бендик М. Цит. праця.
- ²⁸ Колодний А. Україна в її релігійних виявах. – С. 38.
- ²⁹ Еленский В. Православно-греко-католический конфликт...
- ³⁰ Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози. Київ, 1994. – С. 132
- ³¹ Концепція екуменічної позиції Української Греко-Католицької церкви // Людина і світ. – 2000. – №7. – С. 41 – 42.
- ³² Звернення Президента України Л. Кучми до Верховної Ради України 4 квітня 1995 р. // Голос України, 1995 р. 6 квітня.

- ³³ Бойко. І. Католицько-православний діалог у сучасній Україні / І. Бойко // Мандрівець. – 2006. – № 6. – С. 8 – 13.
- ³⁴ Межконфессиональные конфликты в Украине / Интервью с начальником отдела по надзору за исполнением законов о межнациональных, межконфессиональных отношениях и миграции // Независимость. – 1998. – 12 августа.
- ³⁵ Єленський В.Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни... – С.125.
- ³⁶ Бойко І. Католицько-православний діалог.. С. 8–13.
- ³⁷ Прес-реліз засідання Священного Синоду та Собору єпископів Української Православної церкви від 22 січня 2001 року. – К., 2001. – С. 1 – 2.
- ³⁸ Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Информационный бюллетень. Отдел внешних церковных связей Московского Патриархата. Специальный выпуск. – 2000. – №8. – 178 с.
- ³⁹ Меморандум християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах // Людина і світ. – 1997. – С. 25 – 26.
- ⁴⁰ Еленский В. Православно-греко-католический конфликт...

SUMMARY

Roman Boyko

The problems of relations between the Ukrainian Greek Catholic Church and the Church of Orthodoxy in the late 1980-1990^s

The basic aspects of the interaction the Ukrainian Greek Catholic Church with the Orthodox churches in Galicia in the late 1980^s - in the 1990^s was investigated.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, the Ukrainian Orthodox Church, the Ukrainian Orthodox Church Kiev Patriarchate, Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.

Олександр ЛАХНО

Самвидав Спілки Церков Євангельських християн-баптистів

Розглядається видавнича діяльність громад віруючих-прибічників Ради Церков ЄХБ на території радянської України в післявоєнний період. Аналізуються випадки репресій із боку державних органів влади проти ініціаторів нелегального релігійного друку.

Ключові слова: Євангельські християни-баптисти (ЄХБ), опозиція, видавництво, друк, репресії, самвидав.